

J.T.P. Bijhouwer ontwierp 'een stille binnenhof' waarmee de zeshonderd slachtoffers van de oktoberrazzia van 1944 in Putten nog altijd worden herdacht.

Jaren '40:

Stille binnenhof herdenkt gevallen Puttenaren

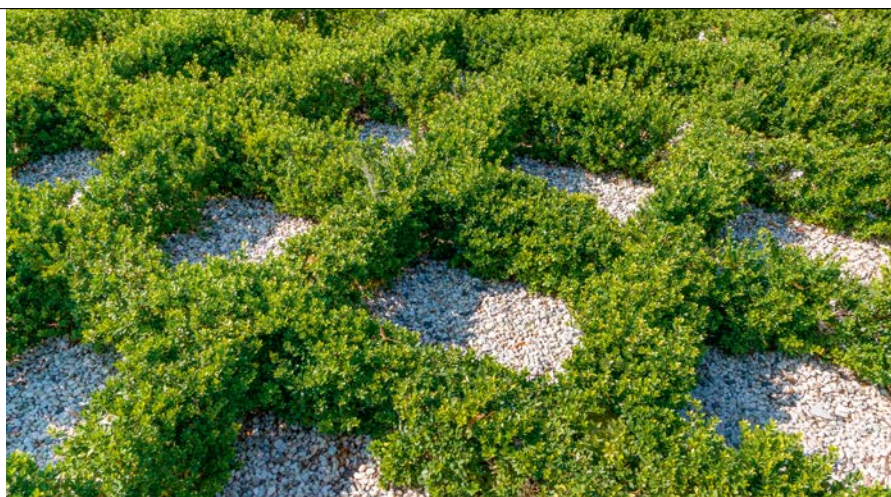
In de late jaren veertig krijgen tuin- en landschapsarchitecten er door de Tweede Wereldoorlog een belangrijke opdracht bij: het ontwerpen van herdenkingsplekken. Zo ontwierp J.T.P. Bijhouwer een stille binnenhof voor Putten waarmee de razzia van oktober 1944 wordt herdacht. Zeventig jaar na dato is het ontwerp van de Wageningse tuin- en landschapsarchitect nog volledig intact. Alleen zijn de 'palmhaagjes' vervangen door *Ilex*.

TEKST **Miranda Vrolijk** FOTO'S **Paulien Varkevisser**

Gert van Asselt
Uitvoerder buitendienst,
gemeente Putten

Zeshonderd lege vierkanten gevormd door *Ilex*-hagen verbeelden de leegte die de slachtoffers achterlieten in Putten. De haagjes van *Ilex crenata* 'Dark Green' worden laag gehouden, ze zijn slechts 25 tot 30 cm hoog.

Het zandstenen beeld 'De Vrouw van Putten' van Mari Andriessen kijkt in de richting van de Oude Kerk van waaruit de mannen zijn weggevoerd. In haar hand heeft ze een zakdoek. Deze zichtlijn vormt de centrale lengte-as waaromheen de hof is ontworpen.

Beheerder Gert van Asselt is niet tevreden. Het is september en de *Ilex*-haagjes in de herdenkingshof van Putten zijn hier en daar bruin en groeien niet gelijkmatig. Terwijl het de bedoeling is dat er zes dezelfde strakke quadranten liggen, elk weer verdeeld in honderd gelijke vierkantjes, zoals tuin- en landschapsarchitect J.T.P. Bijhouwer het meer dan zeventig jaar geleden heeft ontworpen. „Misschien is de grond niet zuur genoeg of straalt er te veel hitte af van het grind”, oppert Van Asselt die al 27 jaar bij de groendienst van de gemeente Putten werkt. Hij heeft al van alles geprobeerd om de hagen beter te laten aanslaan, maar het blijft gissen. Met argusogen volgt hij de ontwikkelingen op

Paleis het Loo, waar ook kilometers aan *Ilex crenata* 'Dark Green' zijn aangeplant, maar waar ook volop wordt geëxperimenteerd met resistentere *Buxus*-cultivars.

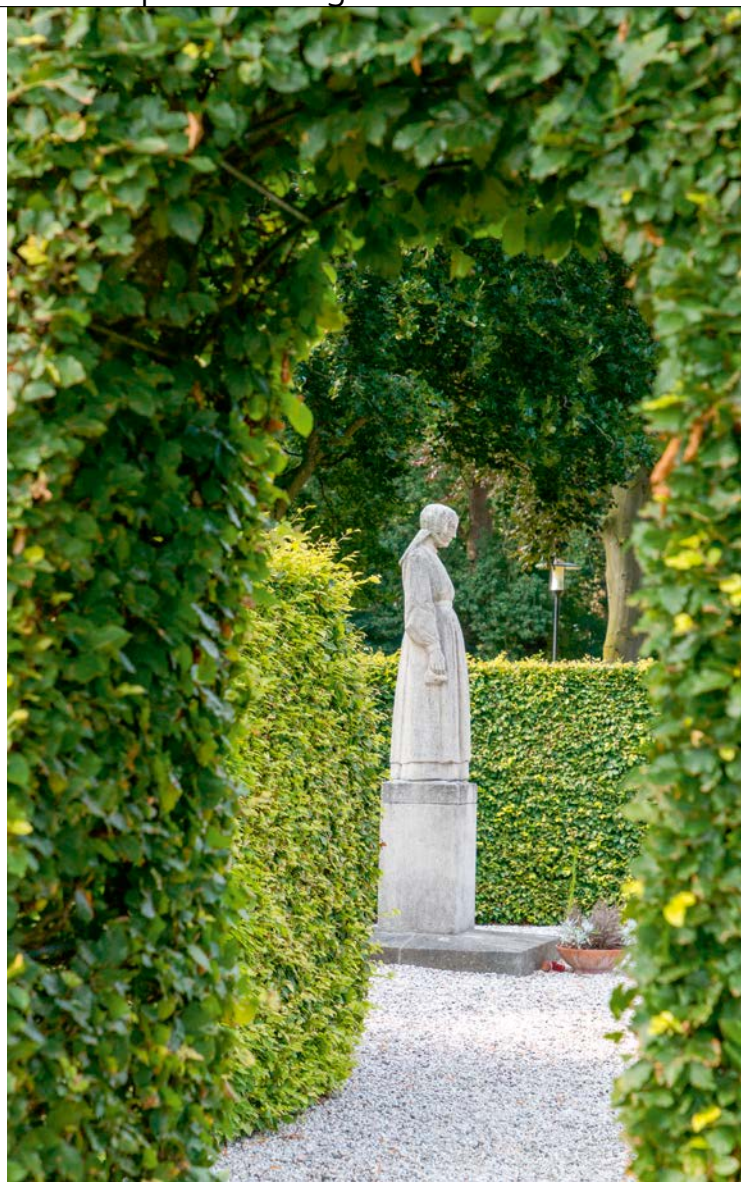
De herdenkingshof in Putten presenteert de jaren veertig. Het is geen verborgen tuin zoals de andere tuinen in dit nummer. Integendeel, iedereen is uitgenodigd om 'de stille binnenhof' zoals Bijhouwer zijn ontwerp in 1948 noemt, te bezoeken en de zeshonderd slachtoffers van de razzia van Putten in oktober 1944 te herdenken. Vanwege de Tweede Wereldoorlog vormen de jaren veertig een bijzonder decennium in de achterliggende honderd jaar tuinarchitectuur. Met een nieuwe belangrijke ontwerpopdracht voor tuin- en landschapsarchitecten.

In haar biografie over Bijhouwer als grensverleggend landschapsarchitect schrijft auteur Gerrie Andela over deze jaren: 'Hoewel in Nederland amper een

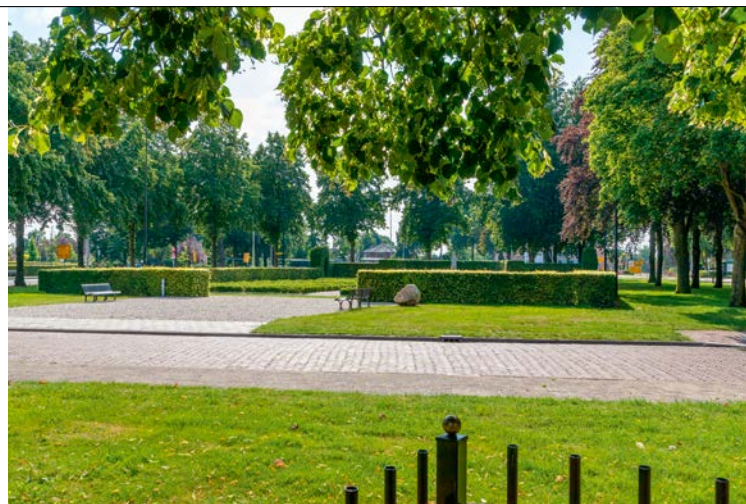
traditie op dat gebied bestond werden in de eerste maanden na de bevrijding overal plannen ontwikkeld om gedenktekens op te richten, meestal op de plaatsen waar de noodlottige gebeurtenissen hadden plaatsgevonden. Op nationaal niveau kwam er een Adviescommissie voor de oorlogs- of vredesmonumenten waarvan Bijhouwer lid werd.' Zo heeft hij meegewerkt aan gedenktekens in Ede, Rotterdam, Bloemendaal en Zoetermeer. En hij werd door het Comité tot oprichting van een monument voor de gevallen Puttenaren gevraagd om een passend plantsoenontwerp te maken bij het beeld van een treurende vrouwenfiguur. In eerste instantie had het comité de Heidemij gevraagd, maar die organisatie wilde wel de aanleg uitvoeren, maar verwees voor het ontwerp naar Bijhouwer, omdat ze zich niet op het terrein van de tuinarchitectuur wilde begeven.

Ruim zeventig jaar na dato vindt nog >

Ter hoogte van het beeld bevinden zich in de beukenhaag twee doorgangen. Een van de beukenbogen leidt naar de Gedachtenisruimte aan de overkant van de Dorpsstraat. Bijhouwer koos voor beukenhagen omdat dit kenmerkend was voor het dorp Putten. De hagen bestaan nog steeds uit de oorspronkelijke aangeplante beuken. Ze worden op zo'n 110/120 cm hoogte geschoren.

De herdenkingshof is aangelegd tussen de Dorpsstraat (links), de Rijksweg en de oude Spoorstraat (rechts). Op deze plek stonden voorheen woningen die tijdens de oktoerbrazzia zijn platgebrand. Rondom de hof staan onder meer lindebomen, zuilbeuken, een rode beuk en esdoorns. Alle bomen zijn tegelijk met de aanleg van de herdenkingshof door de Heidemij geplant.

Aan de overkant van de Dorpsstraat staat de Gedachtenisruimte Oktober 44 die in 1992 is gebouwd. Daar vind je een expositie van de gebeurtenissen van 1 en 2 oktober 1944. In de stilteruimte staan alle namen van de slachtoffers, hun leeftijd, familiebanden en de datum en het concentratiekamp waar ze zijn overleden. Hagen van *Ilex crenata* 'Dark Green' begeleiden het toegangspad.

De zes vierkanten worden omzoomd door een strook gazon. Gemeente Putten maait die wekelijks met een kleine machine met vangbak. Bijhouwer wilde oorspronkelijk dat de zes vierkanten verdiept zouden worden aangelegd. Hier koos men destijds niet voor: de hagen werden op maaiveld ingeplant. En tijdens de laatste renovatie in 2012 is het hagenstelsel zelfs wat verhoogd komen te liggen. „Maar”, zegt Van Asselt, „het is de eerste keer dat iemand dat opmerkt.”

steeds elk jaar in oktober een herdenking plaats in de herdenkingshof, dit jaar was hij zelfs online live te volgen via YouTube. De razzia van Putten is dan ook een van de meeste dramatische gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog. Bijna de gehele mannelijke bevolking werd door de Duitsers weggevoerd naar concentratiekampen en uiteindelijk kwamen 552 mannen om het leven. Driekwart van het dorp ging in oktober 1944 in vlammen op. Aanleiding tot deze buitensporige vergeldingsactie was de dood van een Duitse officier tijdens een verzetsactie.

Verbeelding van leegte

Bijhouwer ontwierp een rechthoekige hof waarin Buxus-hagen - of palmhaagjes zoals hij ze noemt - zeshonderd vakken vormen op een ondergrond van grind. Zij verbeelden de leegte die de slachtoffers achterlieten. Ze worden omringd door beukenhagen met in de lengte een halfronde nis waarin het beeld van beeldhouwer Marie Andriessen staat opgesteld. Rondom de hof zijn bomenrijen aangeplant. Op 1 oktober 1949 werd het monu-

ment onthuld door Koningin Juliana.

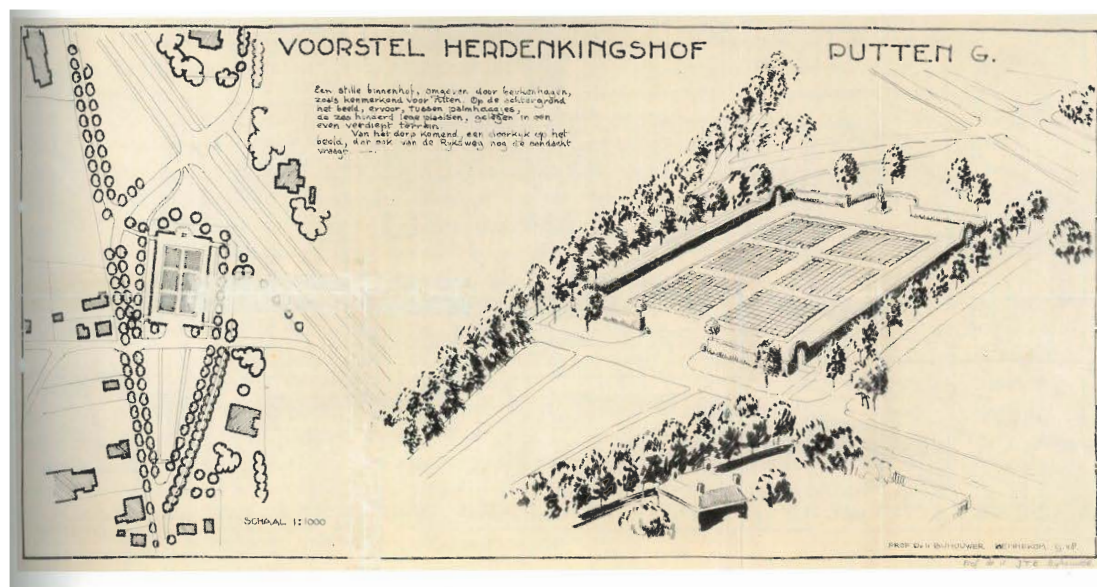
In 2021 ziet de herdenkingshof er nog steeds zo uit zoals Bijhouwer het in zijn ontwerp voorstelde. Dat de hof inmiddels een Rijksmonument is, heeft daar zeker aan bijgedragen. Beheerder Van Asselt heeft eens voorgesteld om het grind van de hoofdas te vervangen door klinkers. „Omdat de nabestaanden op zo'n hoge leeftijd zijn dat ze erg slecht ter been zijn of in een rolstoel zitten en grind loopt en rolt nu eenmaal moeilijker.” Dat was echter te veel een inbreuk van het oorspronkelijke ontwerp en geen optie voor de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Van Asselt heeft dit opgelost door onder het grind een fundering van granietgruis aan te brengen. „Een fijne puinfundering die redelijk hard wordt.” Daags voor de herdenking in oktober laat hij nog een trilplaat over de grindpaden gaan, om ze stabiel te maken.

Waar de RCE wel haar goedkeuring voor gaf, is het vervangen van de Buxus-hagen door de eerdergenoemde *Ilex crenata* 'Dark Green'. Dit is in 2012 gebeurd, de Buxussen waren dusdanig aangetast door

de schimmel *cylindrocladium*, dat er niets anders op zat. „En de *Ilex* was destijds het beste alternatief als groenblijvende haag.” Maar inmiddels kijkt Van Asselt alweer uit naar nieuwe alternatieven omdat de *Ilex* het niet naar wens doet. „Tijdens de herdenking in oktober moet de hof er pico bello bij liggen. In september knippen we de hagen strak en dan boeten we in. Dit jaar moeten we van de 8.000 stuks wel 750 nieuwe *Ilex* inplanten, dat is te veel.”

Overigens zijn de Buxussen al eens eerder vervangen. Dit is in de jaren tachtig gebeurd. Toen maakte de *sempervirens* plaats voor de trager groeiende cultivar *B. sempervirens* 'Suffruticosa'. „Daardoor hoefden we ze maar een keer per jaar te knippen.” Want dat knippen is nog een lastige klus.

De huidige *Ilex* wordt twee keer geknipt, zomers in juni of juli en een keer in september. „Het moeilijkste is om de strakke lijnen erin te houden zoals Bijhouwer die voor ogen had”, legt Van Asselt uit. Het doet zijn medewerkers soms verzuchten dat ze 'zeventig jaar later nog steeds last hebben van die Duitsers'. <

De selectiecommissie:

„Bijhouwer situeerde de herdenkingshof op een open plek parallel aan de Dorpsstraat. De hof, omgeven door beukenhagen, wordt aan de buitenzijde omsloten door gras met bomen. Het driehoekige plantsoen maakt deel uit van een zichtas, die loopt vanaf het beeld naar de oude kerk. Het ontwerp toont een strakke, bijna classicistische plattegrond van een rechthoek met een halfronde beëindiging, waarin het beeld van de beeldhouwer Mari Andriessen een prominente plaats krijgt. J.T.P. Bijhouwer gebruikte het karakter van het dorp en het agrarische landschap als ankerpunt voor het ontwerp. Sober en doelmatig diende als overkoepelende slogan van de Wederopbouwperiode. Als grondlegger van het onderwijs in de tuin- en landschapsarchitectuur maakte Prof. J. Bijhouwer de relatie tussen de bodem, de ontginning en de beplanting tot inzet van de compositie, hetgeen op deze plek voelbaar en herkenbaar is.”